

НАПРЯМ 2. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

ЗАПЕРЕЧЕННЯ ПРОТИ ВІНДИКАЦІЇ ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ НЕТИТУЛЬНОГО ВОЛОДІННЯ

Гуйван П. Д.

*кандидат юридичних наук, заслужений юрист України,
професор Полтавського інституту бізнесу
м. Полтава, Україна*

Проблемні питання, пов'язані з механізмами здійснення права володіння чужою річчю, юридичної легітимації тривалої незаконної окупації та захисту фактичного утримання присвячені праці багатьох українських та зарубіжних дослідників. У вказаних роботах надавалась різна правова оцінка особливостей безтитульного володіння, перетворення його в право власності та стосовно правомочностей давнісного окупанта. В той же час, не знайшло наукового висвітлення питання щодо розробки концепції володільницького захисту незалежно від правового титулу та знаходження відповідного балансу із правом

власності задля досягнення кращої динаміки матеріального речового обороту. Також вельми цікавим та недостатньо вивченим є питання правової колізії між статичним правом власності не володіючого власника та динамічним правом володіючого не власника. Традиційно в науці цивілістики було прийнято вирішувати її шляхом побудови відповідного захисного інструментарію – віндикації – з одного боку, і віндикаційних обмежень – з іншого [1, с. 85]. Тож, чи дійсно існуючий механізм правового захисту вказаних прав учасників відносин є адекватним та дієвим? Дослідження цього питання та напрацювання практичних рекомендацій щодо природи захисного механізму реального володіння потребує більш ретельного вивчення.

Захисні можливості незаконного, але добросовісного окупанта і становлять камінь спотикання в сучасній цивілістиці. Суперечності в літературі виникають передусім з приводу питання про наявність чи відсутність підстав для заперечень проти віндикації. Адже даний факт може стати достеменно відомим лише згодом. Бо по-перше, власник, який значною мірою володіє необхідними відомостями, переважно дізнається про факт незаконного відчуження свого майна через

проміжок (іноді значний) часу. По-друге, оцінку тих фактів, які сторони майбутнього ввідикаційного спору з протилежними переконаннями вважають такими, що підтверджує презумпцію саме на їхню користь, надає лише суд. Саме цей орган, зрештою, вирішує, є обставини заперечуючими проти ввідикації, чи ні. Тож, як мінімум, враховуючи вказані обставини темпорального штибу, в цивілістичній науці пропонувалося відкласти термін переходу власності до добросовісного набувача від моменту фактичної передачі йому речі неуповноваженим відчужувачем до часу визначення вказаних вище факторів.

Але такий підхід, замість вирішення проблем, ще більше їх ускладнює. І знову ж таки, в першу чергу це пов'язано з вже прокоментованими обставинами. Мова знову йде про залежність правового результату від активності первинного власника. Адже наявність повного пакету заперечень проти ввідикації може бути виявлена, наприклад, через тиждень після втрати речі власником при розгляді його позову. Натомість, в іншому разі це може відбутися наприкінці позовної давності. А правовий результат буде таким же за змістом, але в темпоральному плані зовсім іншим. Нарешті, третій варіант: судове з'ясування фактів обґрунтованості заперечень проти ввідикації відбулося внаслідок пред'явлення позову після закінчення позовного строку. У цій ситуації результат судового розсуду буде іншим – в позові відмовлено за впливом давності домагання. Тож обґрунтованість заперечень проти ввідикації, хоча і встановлює правовий статус осіб, тут взагалі не має вирішального значення. Нарешті, остання опція – позов про витребування майна з чужого незаконного володіння взагалі не пред'являється. Тут особлива ситуація – питання про обґрунтованість заперечень взагалі залишається не з'ясованим.

Бачимо, що наслідок розгляду ввідикаційного позову в залежності від наявності обставин для заперечення, строків пред'явлення позову і навіть від самої події такого пред'явлення для набуття права власності нетитульним набувачем може бути абсолютно різним. То не є добре, більше того, перетворює ситуацію із визначеністю власницьких прав у тривало непевну. А це, в свою чергу, сильно шкодить динаміці речового обороту та руху цивільних відносин в цілому. Єдиним позитивним виходом із ситуації вбачається нормативне запровадження механізму, коли добросовісний незаконний набувач отримує власність в момент передачі йому речі від неповноважного продавця. Подібні пропозиції неодноразово виказувалися багатьма дослідниками питання, у тому числі і нами [2, с. 42-43]. Приблизно таку конструкцію багато вчених вбачає у ст. 330 ЦК України (хоча, звісно, її треба було б викласти однозначніше і певніше). Якщо то так, нетитульний окупант набуває прав власника вже відразу після отримання майна і приймає правомірну участь у матеріальному обороті. А у випадку подальшого відчуження

речі за віндикаційним позовом, відповідним рішенням вказаний перехід скасовується.

В літературі відмічається, що при віндикаційних вимогах володілець, який виступає відповідачем і добросовісно заволодів майном від фактичного самоуправного порушника або пізніших аукторів, вправі захищатися за допомогою заперечень проти віндикації. Дана позиція є загальноприйнятною і заперечень не викликає. Натомість спірною є теза, за якою окремі дослідники у віндикації вбачають основний сенс посесорного захисту [3, с. 13]. Вважаємо таку позицію принципово спрощеною, а відтак – невірною. Обстоювати можливість особи отримати право володіння, а зрештою і власності на річ можна декількома способами. Перший з них – набуття права власності на річ в момент її передачі неправомочним відчужувачем добросовісному набувачеві. За таких обставин взагалі виключається віндикаційне домагання до фактичного володільця речі, позаяк він одночасно на час розгляду спору буде і власником. Тож унеможлиблюється сама ідея захисту права бувшого власника, носієм якого він наразі не є. Іншим способом захисту від вимог про повернення речі, яким вправі скористатися навіть недобросовісний набувач, є вплив позовної давності. Ще одна опція з тим же результатом – закінчення належного перебігу давнісного набувального строку і отримання у зв'язку з цим власності на майно.

Що ж стосується заперечення проти віндикації добросовісного окупанта у способи, передбачені законом, то вони якраз всупереч своїй назві ніякого відношення до віндикаційного процесу не мають. Адже, якщо суд, розглядаючи позов особи, котра вважає себе власником спірного майна, встановить, що передбачені ст. 388 ЦКУ заперечення (оплатність відчуження речі, відсутність дефекта волі первинного власника чи першого титульного володіння при вибутті від них майна) дійсно мали місце, буде визнано, що набувач став власником отриманої він неповноважного традента речі ще від терміну її отримання. Тож захист права власності у віндикаційний спосіб не відбудеться в зв'язку з неналежністю відповідного права позивачеві. Коли ж майно внаслідок розгляду віндикаційного домагання відбирається у добросовісного відповідача на користь позивача – власника, це свідчить, що насправді у фактичного володільця річчю не було необхідних заперечень проти віндикації, хоча він, можливо, про це і не знав. Але в будь-якому разі такі заперечення об'єктивно не існували, тож вони не можуть бути способом захисту набувача.

Слід піддати обгрунтованій критиці теоретичні положення науковців, котрі невірно по суті трактують правове співвідношення набуття права власності добросовісним окупантом від неповноважного відчужувача та отримання власності внаслідок впливу набувальної

давності. Неправими в цьому сенсі є ті дослідники, які обстоюють теорію «процесуального обмеження віндикації». За нею правило ст. 330 ЦКУ та відповідні норми зарубіжних легіслатур вирішують виключно питання щодо задоволення чи відхилення віндикації і не мають відношення до переходу до набувача права власності. Відтак, згідно з даною концепцією власність добросовісним володільцем може набутися виключно за давністю належного утримання чужого майна. (В.В. Ровний, К.И. Скловский, С.В. Моргунов). Вбачається, що подібний підхід здатен звести нанівець усі доктринальні та законодавчі намагання поживити діловий оборот за рахунок усталення власницьких відносин.

Але, з іншого боку, також не правильним виглядає юридичний варіант, за яким узукапія при вирішенні долі набутого від неповноважного традента майна взагалі неприпустима. Ця теза є хибною, тому що ґрунтується на помилкових юридичних посилах: давнісний володільць (узукапієнт) не захищений від домагань осіб, що мають титул, а добросовісний набувач, який за даною концепцією трансформується у власника з моменту визнання у судовому порядку обґрунтованості проти віндикації, навпаки, захищений проти таких осіб (Д.О. Тузов). Про теоретичні неузгодженості даної моделі, яка ув'язує час визнання добросовісного набувача власником з моментом судового вирішення спору, який взагалі невідомо чи відбудеться, вже вказувалося в даній праці.

З проведеного дослідження можемо зробити певні **висновки**. Можна стверджувати про наявність у сучасному українському цивільному законодавстві правової підстави для нетитульного володіння чужою річчю. Це і не дивно. Адже з положень глави 31 ЦКУ, котра веде мову про регулювання нормативно санкціонованого права володіння чужим майном, ніяк не слідє її застосування виключно до титульних володільців. Тож, за великим рахунком, нетитульне володіння чужою річчю може бути віднесене до інших речових прав в контексті змісту статті 395 ЦКУ. А відповідно до ст. 396 Цивільного кодексу, вказані у попередній нормі суб'єкти вправі захистити свої права усіма законними способами, в тому числі і від власника. В цьому контексті єдино продуктивним виглядає цивілістичний посил, згідно з яким чинні правові акти покликані регулювати не яесь абстрактно існуюче, випадкове явище, об'єктивний стан матерії, а конкретний соціально допустимий рівень взаємодій, які хоча і виникли всупереч праву, з огляду на їхню специфіку заслуговують на нормативну забезпеченість та охорону.

Закон регламентує статус майна, набутого від неповноважної особи добросовісним суб'єктом, таким чином, щоб забезпечити баланс інтересів неволодіючого власника і володіючого набувача. При цьому

презумується добросовісність останнього. Досягти зазначеного вище балансу інтересів покликані нормативні чинники, що формують межі та підстави ввідикаційного процесу. Відтак відбулося розмежування окремих підстав ввідикації, надавши наявності одних із них статусу обставини, що дозволяють заперечувати проти вимог про витребування майна від добросовісної особи, а інші такого статусу не отримали. За основу тут було запропоновано взяти принцип вини власника: одна справа, коли він припустився недбалості при виборі титульного володільця (вина присутня), інша – якщо майно вилучили поза волею чи всупереч волі власника (тут про вину останнього не йдеться). Такий розподіл, попри певну його умовність, і був покладений в основу оцінки критеріїв для обмеження ввідикації.

Література:

1. Омельченко О.А. Римское право. Изд. 2-е, исп. и доп. М.: Остожье, 2000. 208 с.
2. Гуїван П.Д. Набуття права власності за набувальною давністю та його відмінність від отримання власності при купівлі майна у неповноважного відчужувача. Приватне та публічне право. 2017. № 3. С. 41-43.
3. Лоренц Д.В. Вивдикация: юридическая природа и проблемы реализации. Автореф. Дисс. канд. юрид. наук. 12.00.03. Краснодар, 2008. 27 с.

ПРАВО ПРИТРИМАННЯ ЯК РЕЧОВЕ ПРАВО ЗА ДОГОВОРОМ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ВАНТАЖУ

Льків О. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука
м. Рівне, Україна*

Притримання є одним зі способів забезпечення виконання зобов'язань, які передбачені ст. 546 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [1].

Згідно зі ст. 594 ЦК України встановлено, що кредитор, який правомірно володіє річчю, що підлягає передачі боржникові або особі,